

KÜRT HALK HEKİMLİĞİ, TEDAVİ YÖNTEMLERİ VE OCAKLIK KÜLTÜRÜ: ADIYAMAN ÖRNEĞİ¹

(Kurdish Folk Medicine, Treatment Methods
and Ocak Culture: Adiyaman Example)

Tekin ÇİFÇİ²

Özet

İnsanoğlu, ilk çağlardan beri karşılaştığı sağlık problemlerini çözmek için farklı uygulamalara ve araçlara başvurmuştur. Bu uygulamaların bir kısmı dinsel iken bir kısmı da bitkisel, hayvansal veya madensel emlerin kullanımı biçiminde olmuştur. Adiyaman, tarihsel ve kültürel olarak zengin bir birikime sahiptir. Adiyaman’da, Kürtler arasında, “Dermanên Kurmancî” olarak ifade edilen Kürt halk hekimliği ve ocaklık kültürü önemli bir yer tutmaktadır. Adiyaman’da halk hekimliği, bu şehirde tıbbi emler ve inanışlar olmak üzere iki eksen üzerinde ilerlemektedir. Hastalıkların bir kısmı “Hekimê Kurmancî” denilen kişiler tarafından “Dermanên Kurmancî” olarak tabir edilen geleneksel uygulamalarla sağaltılmaktadır. Bazı hastalıkların tedavisinde ocaklar ve türbeler önemli yer tutmaktadır. Halk hekimliği uygulamaları doğum öncesi başlamakta ve ölüm sonrasına kadar devam etmektedir. Halk hekimleri ve ocaklılar, tedavilerde okuma, üfleme vb. yöntemlere başvurmaktadır. Son yıllarda sağlık alanındaki gelişmelere bağlı olarak halk hekimliği uygulamalarında azalma görülmekle beraber farklı biçimlerde tedavi ve uygulamalar devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kürt Halk hekimliği, hastalıklar, bitkilerle tedavi, ocaklık kültürü, Adiyaman

- 1 Bu makale Tekin ÇİFÇİ tarafından hazırlanan, Adiyaman ve Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği (Baweriyên Gelêrî û Dermanê Kurmancî Li Herêma Semsûrê) adlı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.
- 2 Dr. Hacı Hamdiye Özdemir Ortaokulu, Artuklu/Mardin, tekincifci@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-1003-1711

Abstract

Mankind has been faced with the fear of diseases and death since the day he was born. He used different methods and tools to solve these problems. Some of these methods are religious and magical, while others have been in the form of using herbal, animal or mineral medicines. Adıyaman has a rich historical and cultural background. In this cultural richness, “*Dermanê Kurmancî*” (Kurd folk medicine) and “*ocak*” (folk healer of a specific illness) culture have an important place. Adıyaman Kurdish folk medicine is moving on two axes as medical ems and beliefs. Family chambers and tombs have an important place in the beliefs. The practice of folk medicine begins prenatally and continues until after death. Folk doctors and *Ocaks* employ methods like reading a prayer for healing, blowing, cutting etc. in their treatments. In recent years, due to the developments in the field of health, despite there has been a decrease in the practices of folk medicine, the treatments and practices are continuing in different ways.

Keywords

Kurdish Folk Medicine, Diseases, Treatment With Plants, Ocak Culture (Folk healer of a specific illness), Adıyaman

Giriş

Halk hekimliği, folklorun bir alt dalı olarak karşımıza çıkar. Halkın önemli bir kesimi, yıllar boyunca şehirlerden uzak yaşamış, ekonomik, iklim, ulaşım veya daha farklı etkenlerden dolayı sağlık sorunlarına çözüm bulmak konusunda kendi kendine yöntemler geliştirmeye çalışmıştır. Kişiden kişiye, coğrafyadan coğrafyaya, devirden devire değişen bu inanış ve uygulamalar genel bir davranış şekline dönüşmüştür.³ Halkın tutum ve davranışları, inanç ve kültürel yaklaşımları halk hekimliğinde etkili olmuştur. Çevresel etkenlerin, din, inanış, gelenek, görenek ve tecrübeyle birleştirilmesiyle beraber halk hekimliği ortaya çıkmıştır. Halk hekimliği ve halk inançları çoğu zaman iç içe geçmiştir. Kalafat’a göre halk inançları, “*halkın arasında yaşayan gerçek dinî hayatı*” yansıtır. Bu inançlar, dünyanın her yerinde ve tarihin her döneminde, içerik ve uygulama bakımından resmî ve kitabî dinden oldukça farklıdır. Bu anlamda halk inancı, dinin halka göre algılanış ve hayata geçiriliş biçimidir. Bu özelliği ile halk inancı, halkların tarihî inançlarını da az çok yansıtır. Sürekli yenilenmekle birlikte halk inancının kökleri ilk inanç sistemlerine kadar ulaşır. Bu yönüyle halk inançları, elimizde bulunan, yaşayan canlı bir malzemedir.⁴ Bugün batıl olarak kabul edilen inanış-

3 Mustafa Sever, “Kırşehir Yöresinde Şifa Dağıtıcılar ve Sağaltım Uygulamaları”, *VII. Milletlerarası Türk Halk Kongresi Bildirileri*, Gaziantep, 27 Haziran-1 Temmuz 2006.

4 Yaşar Kalafat, “Türk Dünyası Tarih Çalışmalarında Halk İnançlarının Önemi”. *Millî Fol -*

lara tarihsel açıdan bakıldığında halk hekimliği uygulamalarında inancın önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Halk hekimliği kavramı için birçok tanımlama yapılabilir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) halk hekimliğini, “*Bir rahatsızlığı ya da hastalığı teşhis etmek, tedavi etmek ya da önlemek için bitkisel, ruhsal ya da elle yapılan uygulamaları içeren geleneksel tedavi yöntemlerinin tümü*” olarak tanımlamaktadır.⁵ Ünlü halkbilimci Yoder, halk hekimliğini üç başlık altında toplamıştır: Halk tıbbı, tabii halk tıbbı ve dinsel-büyüsel halk tıbbı. Halk arasında görülen hastalıklara karşı uygulanan iyileştirme metotlarının ve hastalıklar hakkındaki geleneksel görüşlerin tümünü “*halk tıbbı*” olarak tarif eder. Tedavi usullerini de doğadaki bitkilerden ve diğer maddelerden ilaç yapılarak uygulanan “*tabii halk tıbbı*” ve ilkel bir dünya görüşüne dayanan, insanüstü, mucizevi kuvvetleri etkileyerek uygulanan “*dinsel-büyüsel halk tıbbı*” olarak tasnif etmiştir.⁶

Pertev Naili Boratav halk hekimliğini, “*Herhangi bir sebepten dolayı doktora gidemeyen veya gitmek istemeyen kişilerin hastalıklarını tanıma, teşhis etme ve bu hastalıkları sağaltma amacıyla başvurduğu yöntem ve uygulamaların tümü*” olarak tanımlamaktadır.⁷

Tanımlamalar, toplumlara ve bölgelere göre değişmekle beraber halk hekimliği, hastalıkların bitki, hayvan, maden, bilgi, inanç ve tecrübeler yoluyla, geleneksel olarak teşhis, tedavi, korunmayı da içine alan bütün ruhsal, fiziksel uygulamalar ve emler bütünü olarak tanımlanabilir.

Halk hekimliği yöntem ve uygulamalarının etkinliği modern tıptaki gelişmelere, halkın sağlık kurumlarına erişimine, sağlık konusundaki bilinçlenmeye, eğitim ve ekonomik düzeyin yükselmesine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Ancak bunların tamamen ortadan kalkması mümkün görünmemektedir. Halk hekimliği ve buna bağlı inanışlar, farklı formlar altında varlıklarını sürdürebilecektir. Zira bu inançların kaynağı temelde insandır ve insanın psikolojik yapısı bu inançların varlığını garanti altına alacak bir özelliğe sahiptir.⁸ Tıp alanındaki gelişmelere rağmen halk hekimliği ile ilgili bilgiler unutulmayıp yenileri ilave edilmektedir. Hekimle temasa geçmekte sıkıntı yaşayan kişiler kendi bilgilerini veya yakın çevrelerinden elde ettikleri halk hekimliği bilgilerini uygulamaktadır. Anadolu'nun birçok bölgesinde halk ilaçları ile sağaltma örneklerine rastlanılabilir.⁹

lor, İstanbul 1999:6(44), s. 88.

5 World Health Organization, Traditional Medicine 2008, www.who.int/mediacentre/factsheets/fs134/en (17.05.2018)

6 Don Yoder, “Halk Tıbbı”, *Folklorla Doğru*, (Çev. Sibel Yoğurtçuoğlu, Ayfer Gülüm), İstanbul 1975, (43), ss. 23-31.

7 Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*. Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994, s.122.

8 Fatih Kandemir, “Halk İnançlarının Psiko-Sosyal Nedenleri ve Türkiye’deki Halk İnançlarının Tarihi Temelleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOS-DE)*, Erzurum 2016: IX-I: 97-114.

9 Metin Tanker, İkbâl Sucu, “Ege Bölgesi Halk İlaçları”, *Ankara Üniversitesi Eczacılık F* -

Anadolu’da halk hekimliği uygulamalarının devam ettirilmesinde birçok etken rol oynamaktadır. Kırsal kesimde yaşayan halkın doğayla iç içe olması ve geleceklere olan bağlılık bu etkenlerin başında gelmektedir. Özellikle kırsal kesimde yaşayan halkın sağlığa erişimde yaşadığı ekonomik ve ulaşım sıkıntıları, halk hekimliği emlerinin ucuz ve kolay erişilebilir olması, yaşlıların gençlere oranla halk ilaçları hakkındaki bilgi ve tecrübelerinin fazla olması ve buna bağlı olarak halk tıbbına olan güvenlerinin olması diğer etkenler arasında sayılabilir.¹⁰

Bu çalışmada, Adıyaman Kürt halk hekimliğinde sıkça rastlanan hastalıklardan bazalarına, bu hastalıkların sağaltılmasında başvurulan yöntemlere ve emlere yer verilecektir. Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, genel olarak Adıyaman halk hekimliği ele alınmıştır. Bu çerçevede, insan yaşamının kaçınılmaz bir parçası olan hastalıklardan korunma, hastalıkların teşhisi veya sağaltılmasında rastlanan halk hekimliği inanç ve uygulamalarına yer verilmiştir. İkinci bölümde, ocaklık kültürü ele alınmıştır. Adıyaman’da ocaklık kültürü, ocaklı olma biçimleri ve hastalıkların sağaltılmasında ocaklıların başvurdukları yöntem ve uygulamalara yer verilmiştir.

Çalışmanın temelini oluşturan saha çalışması, Mayıs 2017 – Eylül 2017 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu süreçte literatür taramasından elde edilen veriler ışığında mülakat soruları hazırlanmış ve yüz altmış dört kişi ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüşmelerin sosyal bağlamı dikkate alınarak yapılan görüşmelerin –mümkün olduğu kadar- aynı gün içinde veya en kısa zamanda yazıya aktarılmasına dikkat edilmiştir. Deşifasyon sırasında herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek amacıyla görüşme yapılan kişilere telefon yoluyla tekrar ulaşılarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Üç kişi hariç görüşmelerin tamamı Kürtçenin Kurmanci lehçesiyle yapılmıştır. Zira görüşme yapılan kişilerin çoğu yaşları, yaşadıkları ortam ve kültürleri gereği Kürtçe konuşmaktadır; Türkçe bilmemekte veya çok az bilmektedir. Türkçe bilenler de konu hakkındaki görüşlerini Kürtçe olarak daha iyi ifade edebileceklerini çünkü tedavileri Kürtçe olarak öğrendiklerini veya duyduklarını dile getirmişlerdir.

Görüşme yapılan kişilerin önemli bir kısmı daha önce hayatının önemli bir kısmını köyde geçirmiş ancak görüşme tarihinde Adıyaman il merkezinde yaşamaktadır. Kaynakçada bu kişilerin doğum yerlerine özellikle yer verilmiştir. Bu nedenle anlatımları, tecrübeleri ve bilgileri çocukluk ve gençlik ve orta yaşlılık dönemlerini geçirdikleri yerleşim yerlerine aittir. Bu açıdan bakıldığında, çalışma sahasının belirli bir il, ilçe köy veya mezra gibi yerleşim yeri ile sınırlandırılması doğru değildir. Çalışma sonunda, Adıyaman bölgesinde altmış beş hastalık ve

kültesi Dergisi, 1983:13/1,2, s.130.

10 Sevgi Şar, “Anadolu’da Halk Hekimliği Uygulamaları”, *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 2005: 13, s.134.

halk hekimliğinde başvuru on bir “Ocak” tespit edilmiştir. Yapılan görüşmeler ve gözlemlerden yola çıkılarak, bu hastalıkların bir kısmının farklı yerlerde farklı adlarla ifade edildiği belirlenmiştir. Bilgi karmaşasına yer vermemek amacıyla başlıkların belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan isim veya isimlere yer verilmiş ancak yay ayrıç içinde hastalığın diğer adlarına da yer verilmiştir.

1. Adıyaman Halk Hekimliği

Son yüzyılda modernleşme alanında yaşanan hızlı gelişmeler popüler kültür ile geleneksel kültürün iç içe geçmesine yol açmıştır. Teknolojiyle birlikte gelişen iletişim araçları, her coğrafyadan insanın birbirleriyle daha kolay iletişim kurmasına, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda haberdar olmasına imkân sağlamaktadır. Bu araçlar bir taraftan insanları bilgilendirme işlevi görürken diğer taraftan da kültürel dönüşümlerin yaşanmasında ve aktarılmasında önemli işlevler üstlenmektedir.¹¹ Bu gelişmelerden Adıyaman da etkilenmektedir.

Adıyaman ve çevresi, tarihi, coğrafi ve kültürel yapısıyla zengin bir yapıya sahiptir. Geçmişten gelen inanç ve pratikler İslamiyet’in getirdiği kültür ve inanç sistemi beraber çeşitlilik kazanmıştır. Eski inanç ve uygulamaların bir kısmı da günün koşullarına göre değişerek varlığını sürdürmüştür. Halk inançlarına günlük yaşamın hemen her alanında karşılaşmak mümkündür. İlin hemen her bölgesinde kutsal sayılan ağaç, taş, su gibi kutsal kabul edilen doğal varlıkların yanında İslam dininin öncüleri olarak kabul edilen türbe ve yatırlara rastlamak mümkündür.

Adıyaman’ın birçok köyünde, kasabasında ve hatta il merkezinde yaptıkları halk hekimliği uygulamalarıyla halk arasında etkili ve tanınmış kişiler mevcuttur. Halk hekimliği sağaltma yöntemlerini gözlem ve tecrübe yoluyla uygulayan bu kişilerin sayısı oldukça yüksektir. Kırıkçı-çıkık, göbek kaldırma, kuyruk sokumu kaldırma, doğum, göbek kesme, yara-yanık, bel fıtığı vb. birçok sağlık probleminde, “*Pırnk (doğum ebesi)*” veya “*Hekîmê Kurmancî (halk hekimi)*” olarak sağaltma yapan kişilerin halk arasındaki etkinlikleri azalarak da olsa devam etmektedir.

İnsan hayatında bazı geçiş dönemleri vardır. Orhan Acıpayamlı¹², Sedat Veyis Örnek¹³, Petev Naili Boratav¹⁴, Erman Altun¹⁵, gibi halkbilimciler, insan hayatındaki doğum, evlenme ve ölüm gibi dönemleri “*Geçiş Dönemleri*” olarak

11 Nedim Karaduman, “Popüler Kültürün Oluşmasında ve Aktarılmasında Sosyal Medyanın Rolü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017; XLIII (2), s.7.

12 Orhan Acıpayamlı, *Türkiye’de Doğumla İlgili İnanmaların Etimolojik Etüdü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.

13 Sedat Veyis Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgin Bâtlı İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Emolojik Etüdü*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1966, s. 55.

14 Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*. s. 194.

15 Erman Altun, *Türk Halkbilimi*, Karahan Kitabevi, Adana 2011.

sınıflandırmaktadır. Bu dönemlerin her birine has sağlık problemleri olduğu gibi hemen her dönemde karşılaşılabilen problemler de mevcuttur. İnsanoğlu, bebeğin doğumundan sonra, onu ve annesini hastalıklara karşı korumak ve/veya hastalandığında iyileştirmek için her zaman çaba içinde olmuştur. Bebekler ve çocuklar bu dönemde konuşamadıkları gibi hastalıklara karşı da savunmasızdır. Adıyaman Kürt halk hekimliğinde, çocuğu kızamık, sarılık uçuk, suçiçeği, grip, kabakulak, zatürre, sıtma vb. bulaşıcı hastalıklardan; gaz sancısı, ishal, kusma, kaba kulak vb. ateşli hastalıklardan; vahşi hayvanlardan, ateş, delici-kesici aletlerden, soğuktan vb. korumak için halk hekimliği yöntem ve uygulamalarına başvurulur.¹⁶ Aşağıda bu sağlık problemlerinden bir kısmına ve tedavi için başvurulan bazı uygulamalara yer verilmiştir.

Kızamık (Sorik): Kızamık, özellikle çocuklarda görülen tüm dünyada yaygın bulaşıcı bir enfeksiyon hastalığıdır.¹⁷ Kızamık hastalığına, geçmişte yörede sıkça rastlanmış ve birçok çocuğun ölümüne neden olduğu ifade edilmiştir.¹⁸ Hastalığa günümüzde de rastlanmaktadır. Yapılan bilimsel araştırmalarda, kızamığın bütün yaşlarda görülebile ihtimali olmasına rağmen daha sık olarak çocukluk döneminde ortaya çıktığı belirlenmiştir.¹⁹ Bu çalışmalar, kızamığın halk arasında bir çocukluk dönemi hastalığı olarak kabul edilmesini anlaşılır kılmaktadır. Günümüzde bu hastalıkla karşılaşıldığında geleneksel tıp yerine modern tıba başvurulmaktadır. Geliştirilen aşilar sayesinde ölümcül bir hastalık olmaktan çıkmıştır. Sahada elde edilen verilere göre, geçmişte hastalığın tedavi şekilleri yöreye göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Kızamık hastalığı, günümüzde geliştirilen aşilar sayesinde kolaylıkla atlatılabilmektedir ancak nadiren de olsa erişkinlerde görülebilmektedir. En yaygın belirtisi vücudun her tarafında görülebilen benekli kızarıklık, öksürük, ateş, halsizlik ve kaşıntıdır. Ateş düşürülmeye çalışılır. Birkaç gün içinde kendiliğinden iyileşme görülür.

Hastalığın halk arasında bilinen bir sebebi ve tedavisi yoktur. Kızamık geçiren birinin bir daha aynı hastalığı geçirmeyeceğine inanılır. Ergenlik veya daha sonraki bir dönemde geçirilen kızamığın daha tehlikeli olduğu düşünülür.

“Wextê ku kurik bi sorika diketin, digotin bira serma lê nekeve; germ bigrin bira sorik zû lê bidin der. Ku qismetê wan hewûya nadimirin.”²⁰

16 Tekin Çifçi, *Adıyaman ve Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği (Baweriyên Gelêrî û Dermanê Kurmancî li Herêma Semsûrê)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır 2019, s.60-61.

17 World Health Organization (WHO), Measles. <http://www.who.int/newsroom/factsheets/detail/measles> Erişim tarihi:25.01.2019.

18 Kaynak Kişi: 1,7,8,19,20,25.

19 <https://asi.saglik.gov.tr/lişte/8-k%C4%B1zam%C4%B1k-haştal%C4%B1%C4%9F%C4%B1-nedir-belirtileri-nelerdir.html> (Erişim tarihi: 12.12.2019)

20 Kaynak Kişi: 48.

(Çocuklar, kızamık hastalığına yakalandıklarında, “üşütmesin” derlerdi. “Çocuğu sıcak tutun ki kızamık çabuk çıksın”, derlerdi. Kısmetleri varsa ölmezlerdi.)

Kızamığın yayılması durumunda halk arasında “mîrê sorika” (kızamığın şahı) diye tabir edilen kızamığın bebeklerin boğazına yerleştiği, nefes almasını engelleyerek ölümlere yol açtığını söyleyen birçok kaynak kişi mevcuttur:

“Sewê ku sorikên kurik kê m biwin û vemirin gereke kurik parêzê bigirin. Xwarinên mina hêkan û nîskan nedidan kurikan. Av jî nedidan kurikan. Li şûna avê şerbeta mot bi kurikan didan vexwarin. Mast î sewê vê nexweşiyê rind e, gerek mêst bixwin.”²¹

(Kızamığın çabuk geçmesi için perhiz önerilirdi. Çocuğa, yumurta ve mercimek verilmezdi. Çocuğa su da içirmezlerdi. Suyun yerine pekmez şerbeti verirdilerdi. Yoğurt, bu hastalığa iyi gelir. Çocuğun yoğurt yemesi gerekir.)

Yağ oramı yüksek besinlerin kızamığın yayılmasında olumsuz etkisi olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle perhiz önerilmektedir:

“Sewê mîrê sorika, digotin hêka medinê, avê medinê. Şiraniyê bidinê. Heta nav çavan jî sorik derdiketin.”²²

(Mîrê sorika (kızamığın şahı) için, ‘Çocuğa yumurta ve su vermeyin; tatlı yiyecekler verin.’ derlerdi. Kızamık gözlerde dahi görülürdü.)

Kızamığın hafif bir şekilde atlatılması için perhiz uygulanır. Mercimek, yumurta ve su gibi gıdalar verilmez; pekmezden yapılan şerbet içirilir, yoğurt yedirilir. Çocuklar güneşe çıkarılmaz.

Anadolu’nun farklı yerlerinde de benzer uygulamalara rastlamak mümkündür. Asıl amaç çocuğun kızamığı atlatması, sağlıklı ve uzun bir yaşam sürmesidir.²³

İshal ve Karın Ağrısı (Zikêş): İshal, yirmi dört saatte üçten fazla sulu dışkılama veya anne sütü alan bebeklerde her zamankinden daha sık ve sulu dışkılamadır.²⁴ İshalle birlikte çocuklarda kusma, karın ağrısı ateş de olabilir. İshalin uzun sürmesi, hem çocuklar hem de yetişkinler için tehlikeli bir durumdur ve çoğu zaman ölüme sebep olur. İshal, genellikle karın ağrısını takiben ortaya çıkar. İshalin sebepleri değişmektedir. Genellikle kirli sudan kaynaklanır. Fakat yıkanmamış veya bozulmuş yiyecek ve içeceklerden, kolera gibi bulaşıcı hastalıklardan, güneş çarpmasından veya bazı meyve türlerinden kaynaklanabilir. Özellikle çocukluk döneminde süttten kesilen ve yemek yemeye başlayan birçok çocuk vücudun verdiği bir tepki olarak veya mikroplardan kaynaklı olarak ishale

21 Kaynak Kişi: 15.

22 Kaynak Kişi: 3.

23 Sevgi Şar, “İç Anadolu Bölgesi Halk İlaçları”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek, İnançlar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, s.371-380.

24 <https://www.medicalpark.com.tr/ishal-nedir-belirti-ve-tedavi-yontemleri-nelerdir/hg-89> (25.10.2018)

yakalanmaktadır. Gerekli tedbirlerin alınmadığı durumlarda bebek ve çocuk ölümlerine sebep olmaktadır. Sağlık bakanlığı 2012 verilerine göre, dünyada her yıl beş yaş ve altındaki çocuklarda bir milyardan fazla ishal vakası görülmekte ve bu çocuklardan yaklaşık 1,8 milyonu ölmektedir.²⁵

Türkiye’de de birçok çocuk ve bebek ishalden dolayı yaşamını kaybetmiştir. Örneğin, Türkiye’de 1986 yılında 5 yaş altı 30.000 çocuk ishalden ölmüştür. Bu sayı 2007 yılında 10.000 olmuştur.²⁶ Toplumun bilinçlenmesi, sağlık alanındaki gelişmeler ve alınan önlemlerle bu sayı giderek azalmaktadır. Bu da halk arasındaki bilgi ve uygulamaların geçmişte birçok çocuğun hayatını kaybetmesine sebep olduğunu göstermektedir. Araştırma bölgemiz olan Adıyaman’da da halk arasında başvurulan yanlış uygulamalar binlerce çocuğun hayatına mal olmuş olabilir:

“(Berê, li êrdima me sewê ku kurik bi navê nekevin, tiştê zuha didan gir û hûran. Sewê ku navê xa biskine, bi royan av nedidan kurikan.”²⁷

(Eskiden Adıyaman bölgesinde ishale engel olabilmek için çocuk ve yetişkinlere çoğunlukla kuru yiyecekler verilirdi. İshali durdurmak adına, çocukların su içmelerine günlerce engel olunurdu.)

“Digotin, bi zikêşê ketiye; aman avê medinê. Bilxurî hişk bidinê, çayê hişk bidinê. Ku heta du-sê roya xaş newûya, dimir. Li gund belkî deh kurik bi vî avayî mirin. Hîn wê salê êkî Komîrî mir. 50 salî xa zêdetir kirûwû. Neçû tixtor, av jî venexaribû; mir”²⁸

(İshal olmuşsa; sakın su vermeyin; kuru bulgur ve kuru çay verin, derlerdi. İki üç güne kadar iyileşmeseydi zaten ölürdü. Köyde, uygulama yüzünden onlarca çocuk ölmüştür. Birkaç yıl önce Kömür’de biri ishalden öldü. Yaşı 50’den fazlaydı. Doktora gitmemiş; su da içmemiş; öldü.)

Kaynak kişilerin dile getirdiği bu ifadeler yukarıdaki önermeni Adıyaman’da da geçerli olduğunu göstermektedir. Su, insan hayatı için vazgeçilmez bir besin kaynağıdır. Susuz kalan vücutta kısa bir süre içinde öncelikle böbrekler ve daha sonra diğer organlar işlevini yitirir. Bu da ölüme ya da sakatlanmaya neden olur. Fakat son yıllarda toplumun bilinçlenmesiyle hastaya öncelikle su ve daha sonra sulu besinler verilmektedir. Adıyaman’da ishali önlemeye yönelik uygulanan diğer yöntemler şunlardır:

“Sewê zikêşê, me penêr dikir nav paçikekî, paçik şil dikir û dixist binê êr. Paşê me derdixist dida kurikan.”²⁹

25 Gülden Köksal, Hülya Gökmen Özel, *Bebek Beslenmesi*, Sağlık Bakanlığı Yayınları, No: 726, 2. Baskı, Ankara 2012, s.19.

26 Hülya Çakmur, “Çocuklukta Enfeksiyöz Diyare ve Dehidratasyon”, *Kafkas J Med, Sci*, 2013;3(2), s. 97.

27 Kaynak Kişi: 1, 12, 20, 23, 51, 93, 126.

28 Kaynak Kişi: 26.

29 Kaynak Kişi: 13,20, 29, 34.

(Bir miktar peynir ıslak beze sarılıp ateşin altına konur. Piştikten sonra ishal olan kişiye verilir.)

Patates ve ekmek gibi kuru besinler yenilir; sıcak yoğurt çorbası içilir; kola içilir; su, ayran vb. içilir; incir ve çınar yaprakları kaynatılır, biraz soğutulduktan sonra hastaya içirilir.³⁰

“Li Cêlika berê sewê zikêş ê çiloyên hêjîran û çınaran dikelandin, ava wan vedixwarin.”³¹

(Çelikhan ilçesinde, eskiden ishal için incir ve çınar yaprakları kaynatılır, suyu hastaya içilirdi.)³²

Kuru kahveye birkaç damla limon damlatılarak hastaya içirilir. Kahve miktarı hastanın yaşına ve yapısına göre değişir.³³

Anadolu’da ishali önlemeye amacıyla bazı meyvelerden yararlanır. Örneğin kirazın yenilmesi veya sapsularının kaynatılarak suyunun içilmesi durumunda ishali önleyeceğine inanılır. Benzer şekilde, şeftalinin de ishali durdurduğuna inanılmaktadır.³⁴

Çocukluk döneminin atlatılmasından sonra da hastalıklar ve diğer sağlık problemleriyle mücadele devam eder. Hayatın geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) dışında, günlük yaşamda da bireyler birçok sağlık problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu problemler fiziksel veya ruhsal olabilir. Bedensel (iç hastalıklar) diyebileceğimiz vücudun bağışıklık, sindirim, solunum vb. sistemlerinden kaynaklanan problemler, kişilerin sağlığını bozabilir. Dış müdahalelerden kaynaklı olarak fiziksel rahatsızlıklar olabilir. Düşme, çarpmaya bağlı yaralanma, yanma, kesici veya delici aletlerle yaralanma, incinme, burkulma, hayvan saldırısına uğrama bu problemlerden birkaçıdır.

Adıyaman Kürt halk hekimliği uygulamalarının önemli bir kısmı meslek kaynaklı sağlık sorunları ile ilgilidir. Örneğin tarımla ilgilenen bireylerin, tarım aletlerinin kullanımına bağlı olarak kaza geçirmesi ve yaralanması olasıdır. Hayvancılıkla uğraşan veya doğayla iç içe yaşayan bir bireyin bazı hayvanların saldırısı sonucu yaralanma veya hayvanlardan bulaşan hastalıklara yakalanma riski her zaman vardır. Halk arasında sebebi ne olursa olsun, ölüm hariç, karşılaşılan her durum için yapılan veya yapılabilecek bir halk hekimliği uygulaması vardır. Fiziksel hastalıklar bitkisel, hayvansal veya madensel ürünlerle hazırlanan emlerle çözülmeye çalışılırken, ruhsal hastalıkların tedavisinde muska, büyü,

30 Kaynak Kişi: 1, 3, 17, 20, 29, 35, 46, 58, 69, 70, 76, 78, 86, 93, 134.

31 Kaynak Kişi: 77.

32 Kaynak Kişi: 77.

33 Kaynak Kişi: 13, 20, 40, 52, 60.

34 Mustafa Sever, “Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)*, 2004; XVI, s.105-106.

türbe veya yatırları ziyaret etme; oralarda geceyi geçirme, oradaki sudan içme vb. uygulamalar söz konusudur. Bazı durumlarda da her iki yöntem bir arada kullanılmaktadır. Bu durum Adıyaman'da nasılsa Anadolu'nun diğer bölgelerinde de benzer şekildedir.³⁵

Yetişkinlik Dönemi Hastalıkları

Adıyaman'da, bebeklik ve çocukluk dönemi dışındaki zamanlarda da yer, zaman, yaş, meslek, ekonomik yaşam, genetik yatkınlık, beslenme biçimi vb. nedenlere bağlı olarak çeşitli hastalıklar ve sağlık sorunları ile karşılaşmaktadır. Göz hastalıkları (çavêş), kalp ve damar hastalıkları (xişt, qolinc), mide rahatsızlıkları (zikêş, nepixîn), zatürre (satilcanî) bunlardan birkaçıdır. Bazı hastalıklar ise günümüzde ortadan kalkmış veya isim değişikliğine uğramıştır. Yaşlı kaynak kişilerin, görüşmenin akışı içerisinde, bu tür hastalıklardan söz ettikleri görülmüştür. *Kerkem, kinî, rîçik, tatbûn, xefîrxane, zimanşikestin*³⁶ vb. hastalıklar bu duruma örnek olarak verilebilir.

Aşağıda, Adıyaman'da yetişkinlik döneminde halk arasında görülen hastalıklardan ikisine ve bu hastalıkların tedavisine ilişkin olarak uygulanan halk hekimliği yöntemlerine yer verilmiştir.

Arpacık (Bûkik):

Latince adıyla *Hordeolum*, Göz kapağında bulunan bezlerin enflamasyonudur. Kirpik follikülleri, zeiss bezi, moll bezlerinden birinin pürülan enfeksiyonu olduğunda “*arpacık*” olarak tanımlanmaktadır.³⁷

Göz kapağının enfeksiyon kapması sonucunda şişkinlik oluşur. Hafif ağrı vardır. Görmede güçlük çekilir. Basit tedavi ve uygulamalarla veya zaman içinde kendiliğinden geçer.³⁸ Adıyaman'da, halk arasında arpacık hastalığının nedeni bilinmemektedir. Halk arasında arpacığı tedavisi için bazı geleneksel halk hekimliği yöntemlerine başvurulur:

Amcasının oğluyla nişanlı olan bir kıza ait altın göze sürülür.³⁹ Bu yöntem işe yaramazsa temiz bir bez, demli bir çay ile ıslatılarak göze bastırılır. Şişkinliğin ve ağrının azalması beklenir⁴⁰ veya bir diş sarımsak soyulur ve göze sürülür.⁴¹ Böylece hastalığın kısa zamanda iyileşeceğine inanılır.

35 Örnek uygulamalar için bakınız: Sever Görgeç Satır, *Muğla'da Halk Hekimliği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara 1994, s.130.

36 * Bu hastalıkların Türkçe veya Latince karşılıkları bulunamamıştır.

37 Rahmi Duman, Reşit Duman, *Göz Kapağı ve Hastalıkları*, Derman Tıbbi Yayıncılık, Ankara 2015, s.35.

38 Kaynak Kişi: 7, 22, 30.

39 Kaynak Kişi: 44, 70, 79, 91, 100, 126, 150.

40 Kaynak Kişi: 1, 9, 14, 28, 40, 56.

41 Kaynak Kişi: 5, 27, 30, 59, 95, 110.

Bel Tutulması ve Fıtık (Fırka Piştê-Fitiq):

Tıp dilinde disk hernisi olarak adlandırılan bel fıtığı, bel bölgesinde bulunan omurgaların arasındaki elastiki kıkırdak yapının dışındaki tabakanın omurların baskısı nedeniyle anatomik bütünlüğünün bozularak içerideki yumuşak kısmın dışarıya doğru taşması sonucu oluşur. Fıtıklaşan yani dışarıya doğru taşan disk, omurilik kanalı (spinal kanal) içinden veya kendisinin arka-yan tarafından geçmekte olan sinirlere baskı yapar. Omurgadaki sinirler ise çok zayıf herhangi bir başınca karşı bile çok hassastır bu yüzden bu durum bel fıtığı hastalığına sebep olur.⁴²

Uzun süre sabit kalma, yatma, ani hareket, oturma, uzanma veya üşütmeye bağlı olarak bel fıtığı veya bel tutulması oluşur. Böyle durumlarda kişi eğilip kalkmada zorluk çeker. Bel tutulması geçici bir durumdur.⁴³ Vücudun ısınmasından, kan dolaşımının artmasından ve birkaç egzersizden sonra iyileşme görülür. Ancak bel fıtığı, tedavi gerektiren bir durumdur. Fıtık, halk arasında uzun süreli bel ağrısı olarak bilinir. Omurga kemikleri arasında görülen yoğun bir ağrıdır.⁴⁴ Fıtık, vücudun farklı bölgelerinde de görülebilir ancak Adıyaman ve yakın çevresinde sadece bel bölgesindeki ağrı için bu terim kullanılmaktadır.⁴⁵

Adıyaman halk hekimliğinde, bel tutulmasına ve bel fıtığına iyi geldiği düşünülen birkaç uygulama vardır. Buna göre,

Bel tutulmasından kaynaklanan ağrıdan kurtulmak amacıyla büyük bir kazan-da su ısıtılır, hasta içine oturtulur. Su ve sabun kullanılarak bel tutulması olan bölge uzun süre ovulur.⁴⁶ İl merkezinde hamama gidilir, göbek taşının üzerinde uzun süre beklenir. Daha sonra yıkanır ve durulanır. Dışarı çıkmadan önce bel bölgesi kuşak, havlu, çarşaf vb. ile sarılır. Fıtık olan bölgenin sıcak tutulması durumunda iyileşmenin daha kolay sağlanacağına inanılır.⁴⁷ Çelikhan bölgesinde bel tutulmasına karşı kaplıcaya gidilir, orada birkaç gün geçirilir.⁴⁸

Konunun “uzmanı” olarak bilinen halk hekimlerine başvurulur. Hasta, yere yüzükoyun uzatılır. Hekim hastanın bel bölgesini açar, sıvazlar daha sonra tutulma olan bölgenin sağ ve sol olmak üzere her iki tarafından tutar ve aniden yukarıya doğru çeker. Çekilen bölgeden kıkırdak sesinin çıkmasını sağlar. Bu işlem belde çözümlene görülene kadar aralıklarla tekrarlanır.⁴⁹

42 Betül Çevikcan, Sadık Kara, “Bel Fıtığı Hastalığı Bulunan Bireylerin Bel ve Karın Kası Fonksiyonlarının Elektromyografik Analizi”, *Elektrik-Elektronik-Bilgisayar Mühendisliği 12. Ulusal Kongresi ve Fuarı Bildirileri*, Eskişehir 2017.

43 Kaynak Kişi: 10, 25, 38.

44 Kaynak Kişi: 3, 7, 8, 16.

45 Kaynak Kişi: 9, 12, 14, 75, 90, 124.

46 Kaynak Kişi: 3, 4, 12, 17, 50.

47 Kaynak Kişi: 6, 7, 14, 23, 40, 61.

48 Kaynak Kişi: 86, 94, 114, 119, 120, 121, 122.

49 Kaynak Kişi: 1, 5, 7, 8, 15, 108, 110, 126, 131.

Sıkça başvurulan uygulamalardan biri de karasakız (benîştê reş, yaxe) tedavisidir. Adıyaman demirciler pazarında bu sakızı satan bir esnafın anlatımlarına göre sadece Şırnak'ın Cizre bölgesi civarındaki dağlarda yetişen bir çiçek, asfalt ve birkaç madde⁵⁰ kullanılarak hazırlanan karışım, demirci körüğünde ısıtılır ve uzunca bir süre dövülür. Kara bir sakız haline gelen karışımdan yaklaşık 100 gramı, kare biçiminde kesilmiş bir karış ebadındaki pamuklu temiz bir beze serilir ve soğumaya bırakılır. Hasta, satın aldığı bu sakızı ağrıyan bölgeye yapıştırır. 15-20 gün boyunca bele yapışık bir halde kalır. Bu süre boyunca belde çekilme ve sıcaklık hissedilir. Karasakızın beldeki ağrıyı içine çektiğine inanılır. Bu süreden sonra karasakız sıcak su yardımı ile çıkarılır.⁵¹ Fıtık ve bel ağrısının tedavisinde başvurulan diğer yöntemler aşağıda sıralanmıştır:

Narince köyünde halk hekimi tarafından kuyruk yağı ve balın dövülmesinden elde edilen karışım taş havanda dövülür. Merhem kıvamına gelen karışım beze yayılarak bele bağlanır. Ağrının geçmesi beklenir.⁵²

Li ser kulavekî ya jî textekî radimedîn.”⁵³

(Keçe, tahta gibi sert bir zeminde yatılır.)

“Şûnê ku fitiq lê heye, bi benî piştê ya jî bi kavûşekê pêt girêdidin.”⁵⁴

(Fıtık olan bölge kuşak veya palaska ile sıkıca bağlanır.)

Kaplıca ve hamamlara gidilir.⁵⁵

Yukarıda anılan uygulamaların işe yaramaması durumunda halk arasında “fıtıkçı” olarak bilinen halk hekimlerine başvurulur. Bu kişiler, hastayı yüzükoyun yatırır. Zeytinyağı yardımı ile fıtık olan bölgeyi ovar, fıtığı tespit eder. Sıvazlama, masaj, hacamat, çekme, bastırma vb. yöntemleri kullanarak fıtığı tedavi eder.

2. Adıyaman'da Ocaklık Kültürü

Halk hekimliğinin önemli bir sacayağı da inançtır. Bu yönüyle ele alındığında İslam öncesi maddi ve manevi pek çok inanç biçiminin (ağaç, taş, su vb.) İslam şemsiyesi altında farklı bir forma (şifa kaynağına veya inanç merkezine) dönüştüğü görülmektedir.⁵⁶ Öte yandan İslam inancına eklenmiş olan ve kutsal olarak kabul edilen türbe, ziyaret, yatır vb. yerler de halk hekimliğinde başvurulan mekânlardandır. Bu ziyaret yerleri, önemli gün ve gecelerde, duaların kabulü,

50 Israrlarımıza rağmen kaynak kişi bu maddelerin adını zikretmekten kaçınmıştır.(T.Ç)

51 Kaynak Kişi: 65.

52 Kaynak Kişi: 8, 14, 22.

53 Kaynak Kişi: 5, 6, 13, 20, 35, 41, 56.

54 Kaynak Kişi: 17, 25, 58, 68, 72, 75, 86, 94, 100, 149.

55 Kaynak Kişi: 17, 25, 58, 70, 72, 73, 86, 90, 115, 116, 117.

56 Fevzi Rençber, “Adıyaman Yöresi Alevi Ocakları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013 (35), s.162.

hastalıkların, belaların, musibetlerin def edilmesi vb. dilekler için ziyaret edilir. Buralarda hasta olanlar için Allah'tan şifa dilenmektedir.⁵⁷ Pir, dede, şeyh, hacı, hoca, cinci, abdal vb. kutsallık atfedilen kişilerin de halk hekimliği sağaltma uygulamalarında önemli bir yer tuttıkları görülmektedir. Bu uygulamaların hasta üzerinde psikosomatik bir etki yarattığı söylenebilir. Bu yaklaşımın temelinde, hastalıkların tedavisinde ruh ve beden birliktedir göz önünde bulundurulması gerektiğine olan inanç vardır.⁵⁸

Adıyaman'da halk hekimliği uygulamalarında ocaklık kültürü önemli bir tutmaktadır. Hastalıkların sağaltılmasında ocak kültürünün etkisine geçmeden önce bu kavrama kısaca değinmekte yarar olduğu kanısındayız. “*Ocak*” sözcüğünün Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde on bir karşılığı vardır. Bunlardan bir tanesi, “*Halk hekimliğinde ocak, bir önceki kuşaktan el alma suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile.*”⁵⁹ anlamıdır.

Boratav, sosyolojik açıdan “ocak” sözcüğünün üç temel anlamını ele alır. Birincisi, “*soy*”, soyu soppu belli olan kişi. İkincisi, Alevi-Kızılbaş toplulukların bağlı buldukları bölge ve kutlu merkezler. Üçüncüsü ise bir veya birkaç hastalığı sağaltma gücünde olan kimse.⁶⁰ Bu çalışmanın konusu olan “*Ocak*” ve “*Ocaklık kültürü*” kavramları Boratav'ın aktardığı ikinci ve üçüncü anlamların sentezi biçimindedir. Adıyaman halk hekimliğindeki “*ocak*” ve “*ocaklık*” kültürü bu çerçevede ele alınacaktır.

Doğu toplumlarında ocak kültürü eski dönemlerden başlamış ve bugün de bakıcı, efsuncu, üfürükçü gibi farklı isimlerle birçok ülkede varlığını sürdürmektedir. Dinsel–geleneksel bir yaklaşım olarak ocakların devamlılığı temel olarak iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan biri, ocağın devamlılığının erkek çocuklar aracılığıyla devam ettirilmesidir. Halk arasındaki kabule göre, erkek çocukları olmayan aile, ocak kültürünü sürdüremez. Ocaklı bir kişinin kız çocukları hastalığı sağaltmada görev alabilir. Ancak ocaklı olan kız çocuğu öldükten sonra onun çocukları ocağı sürdüremez, ocak söner. Böyle durumlarda hastalar yörede bulunan ve bu hastalığı tedavi eden diğer ocaklara başvurulur. İkincisi ise, bitkisel, hayvansal ve madeni ilaçların yanında; nefes, sığama, dua okuma vb. yöntemlerin kullanıldığı, büyüklerden veya usta-çırak ilişkisine dayalı “*el verme (destdan)*” yöntemidir.⁶¹ Ocak üyesi ölmeden önce, her iki tarafın rızasıyla ocaktan olmayan

57 Fevzi Rençber, Hak Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevileri, Gece Kitaplığı Yayınları, (İkinci Basım) Ankara 2016, s.199.

58 Tuba Saltık Özkan, “Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme”, *Milli Folklor*, 2012;24 (95), s.309.

59 www.tdk.gov.tr, index.php?option=com_bts&arama (25.11.2018).

60 Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru, s.113.

61 Necedet Tozlu, Şükürü Fidan, “Adıyaman Folklorunda Halk Hekimliği'nin Ocaklık Geleneği

birine el verebilir. Ama ocağın her üyesinin bu görevi sürdürme olanağı yoktur. Ocağın sürekliliği için ocaklık mirasını ve sorumluluğunu daima üstlenebilecek, bu mirasın gerektirdiği geleneği bozmadan yaşadığı çağa göre güncelleyebilen, “akıllı, yetenekli” kişilerin seçilmesi beklenir.⁶²

Ocaklık geleneğini izleyecek ve sürdürecektir kişilerde, geleneği geliştirecek zekâ, enerji ve iletişim becerisinin de iyi olması beklenir. Sadece bu özelliklere sahip kişiler bu görevi üstlenebilirler. Ayrıca ocak geleneğinin dinsel yönü göz ardı edilmemelidir. Bu çerçevede, sağaltma yapan ocaklının, ocağın sürekliliği için, yeni nesli inandırabilmesi ve etkilemesi gerekir. Büyüyü yapanın tanınmış olması, etki alanını genişletir. Dolayısıyla ocaklının, bir yönüyle gizil güç sahibinin, yardımıyla ölümden kurtulan ağır hastaların mucizelerine dair hikâyelerin de yayılması beklenir. Öte yandan inanma konusunda bu “özel” kişilere karşı kuşkulu davranan kişilerin belli bir derecede korkuya kapılmaları beklenir. Bunun için de toplumda “ocağa inanmayan” kişilerin başına gelen felaketlerden dolayı ölen bazı kişilere dair hikâyelerin yayılması gerekir. Gerek korkuyla, gerek olumlu örnekler yoluyla olsun, ocağın devamlılığı için toplumdaki inanç sisteminin sağlam tutulması gerekir.⁶³

Halk hekimliğinde ocak, aynı zamanda bir aile geleneğini de temsil etmektedir. Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde Peygamber soyunu ve aileyi temsil eden dede ocağında doğan her erkek çocuk, doğal olarak ocağın temsilcisidir. Rençber’in yaptığı araştırmaya göre Adıyaman’da hâlihazırda altı Alevi ocağı varlığını sürdürmektedir. Bu ocakların temsilcileri dini ve sosyal vecibeleri yürütenin yanı sıra şifa kaynağı olarak da görülmektedir. Örneğin, Üryan Hızır Ocağı’nın pirlüğünü yapan Ali Büyükşahin, Adıyaman yöresinde -özellikle de Alevi inancına sahip halk arasında- çocuğu olmayan veya erkek çocuk isteyenler tarafından ziyaret edilmektedir. Yine, sara ve akıl hastalıklarına şifa bulma niyetiyle bu Dede Ali Büyükşahin ziyaret edilir.⁶⁴ Dede Ap Aziz ocağının temsilciliğini sürdüren Hüseyin Ocak ruhsal ve psikolojik sorunları olan kişiler tarafından ziyaret edilmektedir.⁶⁵ Sünni topluluklarda da benzer şekilde halk hekimliği ocakları, aileyi temsil etmekte ve ocaklı olma özelliği el verme yöntemiyle ailenin diğer bireylerine aktarılmaktadır.⁶⁶

ve Bazı Pratikler”, *Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu (8-10 Eylül 2006)*, İstanbul, Adıyamanlılar Vakfı Yayınları, 2008, s.330.

62 Uyar, “Yozgat Ocakları”, s.76.

63 Sümeyra Tozlu, “Çorum İli Halk İnançları ve Halk Hekimliği”, Artvin Çoruh Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Artvin 2017, s.77.

64 Rençber, “Adıyaman Yöresi Alevi Ocakları”, s.166.

65 Kaynak Kişi: 1

66 Adem Koç, “Şifa Ocaklarında Kozmogoninin Kültürel Sürekliliği”, *Millî Folklor*, 2016, 28 (109), s.177.

Adıyaman'da hastalıkların sağaltılması sürecinde ocak kültürü ve ocaklık geleneği varlığını yaygın olarak sürdürmektedir.

Adıyaman'daki Alevi ocaklarının “*Axûcan*” (*Ağu İçen*) ocağından, yani Horasan tarafından geldiklerine inanılmaktadır. Kaynaklara göre, çoğu Hınıs ve Çemişgezek aşiretlerinden olan Alevi Kürtler, XVI. Yüzyılda, Özbek saldırılarına karşı İran'ın kuzey sınırını korumak amacıyla Şah Abbas tarafından Horasan'a gönderilmişlerdir. Kasr-ı Şirin Antlaşmasından sonra tekrar Dersim'e dönüp oradan da Anadolu'ya dağılmışlardır.⁶⁷ Adıyaman'daki Aziz Dede Ocağı (*Ocacê Ap Ezîzê*), İbrahim Dede Ocağı (*Ocacê İram Dede*) vb. örnek olarak verilebilir.⁶⁸ Bu ocaklar onlara atalarından miras kalmıştır. Burada dikkat çeken husus, ocağın başında olan kişinin yaşadığı sürece veya elinden geldiği sürece diğer aile üyelerine el vermiyor olmasıdır. Elbette diğer üyeler de hastalıkları sağaltabilirler fakat sağaltmaları atalarından el alan kişinin sağaltması kadar etkili değildir. Bazı yazar ve araştırmacılar, bu geleneği kendine göre din, kültür, toplum ve durumu yeniden yaratan Şamanizm kültürünün devamı olarak değerlendirmektedir.⁶⁹

Ocaklılarda Eğitim Durumu

Yapılan görüşmeler ışığında ocaklık kurumu, ocaklı kişiler ile eğitim düzeyi arasında doğrudan bir ilişki gözlemlenmemiştir. Alevi-Bektaşiliğe dayanan ocaklarda eğitim yazılı metinlere dayanmaktan ziyade geleneksele –babadan oğula- dayanmaktadır. Yaman, ocak dedelerinin sosyal bakımdan örnek olma, topluma önderlik etme, örnek birey olma vb. işlevlerine ek olarak, halk tarafından onlara atfedilen kutsal güçleri nedeniyle maddi-manevi sorunu olanların başvuru adresi olmalarını da saymıştır.⁷⁰

Zaman içerisinde Alevilikle ilgisi kopmuş olan ocaklar da mevcuttur. Sivazlama, üfleme ve tükürme ocakları bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu ocaklarda eğitim düzeyi önemli değildir. Fakat dua edilen, muska ve hamaylı (berbejn)⁷¹ yapılan ocaklarda ve bazı ayet ve dini kitaplara göre ilaçlar yapılan ocaklarda eğitim düzeyi önemlidir. Bu tür ocaklarda Arapça eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü muska ve hamaylılar Arapça yazılır, dualar Arapça okunur. Bazı şeyh, molla veya hocalar, Arapça, Farsça, Türkçe dillerinde ama Arap harfleriyle yazılmış olan eski halk hekimliği kitaplarından yararlanır.

Araştırma bölgesinde, ocaklık geleneğini sürdüren kişilerin çoğu okumamış

67 Doğan Kaplan, “Kürtler ve Alevilik”, *Kürtler 2 (Toplum, Din)*, Nida Yayınları, 1. Baskı İstanbul 2015, s.259-263.

68 Kaynak Kişi: 144.

69 Koç, “Şifa Ocaklarında Kozmogoninin Kültürel Sürekliliği”, s.178.

70 Ali Yaman, “Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 2011 (60), s.56.

71 Hamaylı (Berbejn): Boy muskası. Kişinin boyu uzunluğunda hazırlanan muska.

veya az okumuş kişilerdir. Bununla beraber, ocaklara başvuranların çoğu da, okumamış veya eğitim düzeyleri düşüktür. Ocaklara başvuran kişiler arasında eğitim seviyesi yüksek olan kişiler de mevcuttur. Bu kişiler, ya geçmişte bir dönemde bu ocaklara başvurmuş ve ocakların yararlarını görmüş ya da modern tıptan beklediği yararı göremeyen kişilerdir. Ocaklıların tamamı ve ocaklara başvuranların çoğu kendilerini “inançlı” olarak tanımlamakta ve ocaklara kolsuz olarak inandıklarını belirtmiştir.⁷² Modern tıbbın tedavi edemediği ağır hastalıklarda hemen herkes son çare olarak halk hekimliği ve/veya ocaklıların önerdiği yöntem ve uygulamalarına başvurmaktadır.⁷³ Araştırma bölgemizde, bazı kişilerin insanlar hastane hayat pahalılığını veya ilaçların yan etkilerini gerekçe göstererek ocaklara başvurdukları tespit edilmiştir. Bazı hastalar, sağlık sorunlarının ocaklar yoluyla daha kısa sürede ve kimyasal ilaç kullanmadan giderilebileceğini düşünmektedir.⁷⁴

Yapay-sentetik ilaçların etkilerinden korunmak isteyen bazı “bilinçli” kişiler ocak yöntemlerini tercih etmektedirler. Bu kişiler arasında doktorlar da vardır. Adıyaman Kürt halk hekimliğinde sıkça başvuru alan, “şûşe-bardax” (*hacamat*), *zîro (sülük)*, *iğneleme* vb. yöntem ve uygulamalar, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından da tedavi yöntemi olarak kabul edilmiştir. İhtiyaç durumunda doktor tavsiyesi üzerine bu tür tedaviler reçetelendirilebilmektedir.⁷⁵

Ocaklı Olma Yöntemleri

Geleneğe dayalı sağlık sisteminin bir parçası olarak kabul edilen ocaklıların ekseriyeti bir türbe veya yatırın yakınlarında bulunan ve soylarını orada yatan kişiye atfeden kişilerden oluşmaktadır. Bazen bir yatırın etrafındaki bütün bir köy şifa dağıtabilir.⁷⁶ Ancak farklı yöntemlerle de ocaklı olabilmektedir. Geleneksel bir kültür olarak, atalarından miras olarak, rüyalar yoluyla, el verme, hastalık geçirme yoluyla ocaklı olma bu yöntemlerden birkaç tanesidir. Aşağıda kısaca bu yöntemlerden bahsedilecektir.

El Verme/El Alma Geleneği Yoluyla

Bu ocaklıların üyeleri ocaklı olmak için özel bir çabamın içine girmezler. Onlara göre, ocaklı olmak için özel herhangi bir bilgi ve beceriye gerek yoktur. Ocak, eski çağlardan beri atalarının ellerinde olup el verme aracılığıyla bugüne dek sürmüştür. Bu kişilerin dini anlamda herhangi bir statüleri (Dede, şeyh, seyit vs.) yoktur. *Boğmaca Ocağı (Ocaxê Kuxika Qîqî)*, *Pîroz Ocağı (Ocaxê Pîrozê)*

72 Kaynak Kişi: 19, 34, 42, 50, 66, 67, 75, 90.

73 Kaynak Kişi: 3, 7, 10, 37, 90, 118.

74 Kaynak Kişi: 2, 6, 11, 19, 78, 90.

75 “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm> (01.12.2018).

76 Ayşe Duvarcı, “Halk Hekimliğinde Ocaklar”, *Millî Folklor*; 1990;2, s.35.

vb. örnek olarak verilebilir.⁷⁷ Bu ocaklarda kadın, erkek ayrımı gözetmeksizin her iki cinsiyet de el alıp verebilir. Ayrıca aileye mensup olmayan yabancı kişilere de el verilebilir.

El verme yöntemiyle ocaklı olan bazı kişiler akraba olmayan ama gönüllü olarak el almak isteyen birine el vermek isteyebilirler. Bu durumda ailedeki diğer ocaklı üyelerin sözlü rızalarının alınması gerekir. Bu uygulamada şöyle bir ritüel vardır:

Ocaklı kişi, aile bireylerinin dışındaki birine el vermek gereği duyduğunda, takatten düşmeden önce çevresinde, kendine yakın gördüğü, bu işi ve sorumluluğu canı gönülden yapacağına inandığı kişi ya da kişileri gözlemleyerek belirler. Bunlar arasından en uygun kişiyi seçer. Sonra, çevrede kimsenin olmadığı, uygun bir vakitte onu çağırıp karşısında oturtur ve isteklerini anlatmaya başlar. Şayet karşısındaki kişi bu istek ve öneriyi kabul ederse ellerini ocaklı olan kişinin ellerinin arasına koyar:

“Ocaklı olan kişi:

- Mi deste xa da te, qewûl dikî?

(Elimi sana verdim, kabul ediyor musun?)

Gönüllü kişi:

- Herê, ez dikim.

(Evet, ediyorum.) der.”

Bu ritüel üç defa tekrarlanır. Bazen de ocaklı olan kişi karşısındaki ağzının içine hafifçe tükürme, tükürdüğü suyu içirme, üfleme, dua etme veya sırtını sıvazlama gibi ritüeller eşliğinde ve belli bir merasim havasında gerçekleştirir. Ocak böylece el değiştirmiş olur.⁷⁸

Anadolu'nun değişik bölgelerinde de benzer uygulamalar vardır. Örneğin, Muğla'da el alıp verme öncesi her iki taraf abdest alıp yan yana gelirler. İhlas suresini üç; Fatıha suresini de bir defa okurlar. El veren kişi “*Elim senindir.*” der ve diğer kişi ocaklı olanın elini öptükten sonra el değişir. Kimileri de bu dualardan sonra avuçlarının içine tükürüp el alan kişiye yalattırır.⁷⁹

Din ve İnanç Yoluyla

Araştırma bölgesinde, bugün de ocağın devamlılığı babında ataları dede, şeyh veya seyit olan kişiler atalarının “*postu*” üzerine oturup kendilerine has geleneksel yöntemleri ile hastalıkları tedavi etmektedir. Bu ocaklar sadece erkek çocukları aracılığıyla devam edebilmektedir. Ailenin kadın üyeleri sağ oldukları sürece dinsel sağaltma yapabilir ve dua edebilirler ama ocağı sürdürmezler.

77 Kaynak Kişi: 63, 72, 75.

78 Kaynak Kişi: 101, 124, 128, 136, 138.

79 Sever Görgen Satır, *Muğla'da Halk Hekimliği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara 1994, s.200.

Ocaklı olan kişinin erkek evladı yoksa kendisi öldükten sonra ocağı da söner. PİR, Dede, Seyyid, Baba; Şeyh, Hoca vb. kişilerin vefatından sonra, bu kişilerin mezarları aile efradı, gönüllü kişi, vakıf, dernek vb. veya resmi kurumlarca türbe olarak düzenlenmektedir. Zamanla, insanlar söz konusu hastalıklar için o türbeyi ziyaret edip lokma dağıtırlar. İyileşmek için türbeden dilek ve ricalarda bulunurlar. Varsa eğer o türbenin suyundan içer ve banyo yaparlar. Eğer türbenin suyu yoksa toprağından biraz alıp yerler ve teberrük diye üstlerinde taşırlar. Bazen de sandukaya sarılı yeşil bezden bir parça kesip üstlerinde taşırlar.⁸⁰

Tedavi Edilen Bir Hastalık Yoluyla

Adıyaman'da, bazı kişiler herhangi bir sebepten dolayı ağır bir hastalık veya sakatlık geçirirler. Bu hastalık sürecinde deneme yanılma yöntemiyle bazı otları yer, em yapar, drog oluşturur, suyundan içer ve/veya vücutlarına sürerler. Bu şekilde kendilerini tedavi etmeye çalışırlar. İyileştikten sonra aynı yöntemi aynı hastalığa yakalananlar üzerinde de denerler. Birkaç denemeden sonra bu hastalığın ocaklısı olunur.⁸¹

Ölümden Sonra Ocaklı Olma

Adıyaman'ın bazı köylerinde, belirli bir hastalıktan ölen kişilerin öldükten sonra gömüldükleri mezara ait toprağın veya mezarın başında dikili bulunan ağacın meyvesinin, yaprağının veya kabuğunun şifa kaynağı olduğuna inanılır. Bu kişinin hayatta kalan yakınları ocaklı olur. O günden sonra bir hastalığın tedavisi için aynı hastalıktan ölen kişinin mezarının toprağı getirilip suda eritilir ve hastaya içirilir. Örneğin, *“Hesenkan (Yassıkaya) köyünde eskiden sarılık için, mezarlığa gidin, derlerdi. Daha önce sarılıktan dolayı ölen kişinin mezarının toprağını getirin ve suda ertin. Hasta o suyu içsin, iyileşir, diyorlardı.”*⁸²

Bu uygulamada, bir kötülüğün ancak başka bir kötülük tarafından alt edilebileceğine dair inanç vardır. Öte yandan, yukarıdaki uygulamaya şahit olduğunu ifade eden kaynak kişiler, son yıllarda bu ve benzer uygulamalara itibar edilmediğini de dile getirmişlerdir.⁸³

Gözlem veya Deney Yoluyla Ocaklı Olma

Bazı kişiler de uzun bir süre ocaklı olan kişinin yanında kalıp onu gözlemler. Bir süre sonra öğrendiklerini hasta olan kişiler üzerinde denerler. Birkaç başarılı denemeden sonra, isimleri ve yaptıkları tılsım ve uygulamalar halk arasında yayılmaya başlar. Artık onlar da kendilerini ocaklı saymaya başlar. Ancak bu yöntemle ocaklı olan kişilere nadiren rastlanmaktadır. Bu durum, daha çok hekimlik isteyen hastalıklarda geçerli olmaktadır. Bu kişiler otları ve diğer araç

80 Kaynak Kişi: 88, 94, 125, 141.

81 Kaynak Kişi: 24, 116, 117, 119.

82 Kaynak Kişi: 6.

83 Kaynak Kişi: 14, 15, 87, 126, 131, 132, 133.

gereçleri tanıyıp bunlardan çeşitli droglar hazırlamayı ve uygulamayı öğrenirler. Ocaklı kişiden “el almadan” yapılan bu girişim toplum tarafından hoş karşılanmaz. Böyle bir çabanın içine giren kişiler, genellikle dışlanır.⁸⁴

Rüya Yoluyla Ocaklı Alma

Bazı kişiler, rüyalarında önemli birini (genelde ermiş, ya da ocaklı birinden bahsedilir.) gördüklerini söylerler. Rüyada görülen Zat’ın rüyayı gören kişiye, “*Minî deste xa da te. Li hiro û şunda tu dikî vê nexaşiye haya dermankî.*” (*Elim sende, bundan sonra şu hastalığı sen, şöyle tedavi edeceksin*) dediğini söylerler. Rüyayı gören kişi uyanınca rüyasında kendisine verilen tarifi uygular. Eğer olumlu bir sonuç alırsa o günden sonra ocaklı olmuş olur.⁸⁵ Adıyaman’da Berber Ali, bu şekilde egzama (*mirîstan*) ocaklısı olduğunu dile getirmiştir.⁸⁶

Anadolu’nun değişik bölgelerinde de benzer yöntemlerle ocaklı olduğu bilinmektedir.⁸⁷

Ocaklarda Tedavi Edilen Hastalıklar

Anadolu’nun birçok bölgesinde olduğu gibi Adıyaman’da da hastalıkları tedavi eden ocaklara rastlanmaktadır. Ocaklıların uygulamaları çoğunlukla *nistî*⁸⁸ ile yapılır. Bu uygulama bazen bir arpa tanesi, bir kalem veya bir bıçak vb. çiziği olarak karşımıza çıkar. Bazen biraz toprak ile olur; toprak suya konulur ve suyu içilir. Bazen de bir yudum su ile olur. Bu su, kuyu, çeşme ya da kutsal kabul edilen bir nehre ait olabilir. Yapılan muska ve hamailler de bu kategoriye girer; bir kapının eşiğinden geçirme ya da bir ağaç ve taşın deliğinden geçirmek de *nistî* sayılır.⁸⁹

Sarılık (zerik), kabakulak (guhrepik), öksürük (kuxika), kırk çıkarma (Çelderxistin), ishal (ser û bin), sedef (bîrov), egzama (mirîstan) siğil (balûg), yara (birîn), şark çıbanı (hefttûzik), çıban (kunîr), diş absesi, pîroz, kırık (şikestin), çıkık (jicihderketin), boğmaca (kuxika qîqî), korku (tirs) gibi hastalıklar ocaklarda ocaklı kişiler tarafından tedavi edilir.⁹⁰ Bazı ocaklarda da hastalıklar çeşitli droglarla tedavi edilmektedir. Bu emler sarı alabalık derisinden, yılan derisinden, yengeçlerden, ağaç yaprağından vb. hemen her bitkiden yapılabilir. Bu, hastalığın türüne, ocağın geleneğine ve ocaklı kişinin bilgisine göre değişebilir. Sayfa sınırı göz önüne alınarak aşağıda sadece Boğmaca Ocağı (Ocaxê Kuxika Qîqî) ve Egzama Ocağı (Ocaxê Mirîstanê)’na değinilmiştir.

84 Kaynak Kişi: 23, 30, 40, 42.

85 Kaynak Kişi: 13, 24, 29, 106.

86 Kaynak Kişi:80.

87 Mustafa Sever, *Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2001.

88 **Nistî**: Adıyaman’da hastalıkların sağaltılmasında amacıyla yapılan tahtaya çivi çakma, dut dalını kırma, delikli taştan geçmeye çalışma vb. sembolik uygulamaların tümü için kullanılan Kürtçe ve yöresel bir tabirdir.

89 Kaynak Kişi: 4,5,11,14,16,20.

90 Kaynak Kişi: 2,19,20,22.

Boğmaca Ocağı (Ocaxê Kuxika Qîqî)

Boğmaca, Bordetella pertussis adı verilen bir mikrobun neden olduğu yüksek oranda bulaşıcı bir enfeksiyon hastalığıdır. Tüm yaş gruplarını etkileyebilir. Aşılması tamamlanmamış bebek ve çocuklarda daha ağır seyrederek, ölümlere neden olabilir.⁹¹ Adıyaman halk hekimliğinde boğmacanın tedavisi için birçok uygulamaya başvurulur. Bunlardan biri, hasta çocuğun delik bir ağaç kovuğu veya delik bir taştan geçirilmesidir. Bazen de hasta yedi kez bu taşın çevresinde dolaştırılır; yedi kez de bu delikten geçirilir. Hasta bu uygulamayı tek başına yapamayacak yaşta ise uygulama bir yetişkin yardımıyla gerçekleştirilir. Bu uygulama sabah gün doğumunda yapılır.⁹²

Taş ve ağaçlardan olumlu sonuç alamayan kişiler, boğmaca ocağına (*Ocaxê Kuxika Qîqî*) başvurur. Adıyaman il merkezinde boğmaca ocağı (*Ocaxê Kuxika Qîqî*) bulunur. Aslen Adıyaman merkeze bağlı Girik (Boğazözü) köyünden olan Abuzer Karadağ ailesindeki erkekler bu hastalığın ocaklısıdır. Onların tedavi yöntemi *nistî* dir. Yani sembolik bir uygulamadır, ilaç kullanmazlar. Günümüzde de bu ocağa başvuranların olduğu ifade edilmiştir. Fakat ocaklı kişilerin anlatımına göre kendilerine başvuranlar genellikle boğmacadan değil de soğuktan öksüren hastalardır. Bu ocaklıların kullandıkları *nistî* dikkat çekicidir.

Hasta, bir yakınıyla (anne, baba, erkek kardeş vb.) birlikte ocaklının evini ziyaret eder. Hasta dışarıya, kapının önüne çıkarılır. Yönü kibleye çevrilip önünde yere bir çivi çakılır. Sonra bir bıçak alınır. Ocaklı kişi tarafından bir elle hastanın gözü kapatılırken, “*Bismillah*” denilerek bıçağın sırtı hastanın boğazına dayanır. Boğazı kesecekmiş gibi üç kez götürülüp getirilir. Bu sırada “*Allahu Ekber*” denir. Devamında bıçak bırakılır ve “*Here, bi ê Xadê heta ku ew mêxa pasikî bûye tê jî xaş biwî.*” (*Gît, Allah’ın izniyle bu çivi burada paslanana kadar sen de iyileşirsin.*) denir. Bu uygulama sırasında hasta ve ocaklı ayakta durur. Uygulama bitince hasta yakını ocaklıya *destmiz* (bahşiş) vererek evine döner.⁹³

Bazı ocaklılarda, boğmaca hastalığının sağaltılmasında (hastalığın Kürtçedeki isminden hareketle-Kuxika Qîqî⁹⁴) horoz kesilir ve kanından bir miktar hastanın boğazına sürülür. Horozun eti ocaklı aileye bağışlanır.⁹⁵ Bu uygulama ile çocuğun artık horoz gibi ötmeyeceğine, öksürüğünün azalacağına veya ortadan kalkacağına inanılır.⁹⁶

91 Zafer Kurugöl, “Türkiye’de Boğmaca Epidemiyolojisi: Pekiştirme Aşı Dozları Gerekli mi?”, *Çocuk Enfeksiyonları Dergisi*, 2009;(3):s.15.

92 Kaynak Kişi: 1,5,7,8,10,16.

93 Kaynak Kişi: 9, 11, 15.

94 Qîqî: Kürtçede horozun öterken çıkardığı ses için kullanılan bir tabirdir. (T.Ç)

95 Kaynak Kişi: 4, 9, 10, 18.

96 Kaynak Kişi: 1, 24, 55.

Egzama (Mirîstan-Bîrov) Ocağı

Egzama hastalığının tedavisinde de ocaklı kişilere (Ocacê Mirîstanê) başvurulur. Derinin enflamatuar cevabının bir örneği olarak kabul edilen egzama (mirîstan), bir hastalık değil, morfolojik (histopatolojik ve klinik) bir olgudur.⁹⁷ Deride görülen kabarcık, kaşıntı ve solma olarak tarif edilebilen bir cilt rahatsızlığıdır. El ve yüz başta olmak üzere vücudun her yerinde görülebilir. Vücutta 4-5 santimetre kadar ve beyaz daireler şeklinde görülür. Yara hafif ağrılı ve kaşıntılıdır.

Adıyaman Kürt halk hekimliğinde, egzama tedavisi için ocaklara başvurulur. Ocağın üyelerinin egzamayı arpa, buğday, tuz ve kömürle sağalttıklarına inanılmaktadır.⁹⁸ Bazı ocaklılar, yaranın etrafını çizer, yaraya okur, üfler. Daha sonra, “*Vî deziyî bere bike qelişkê dîwarekî. Şûnê ku mi beli kiriye meşo. Bi îznê Xadê ê xaş biwe.*” (Bu ipliği al, götür bir duvar çatlağına sıkıştır. Çizdiğim bölgeyi yıkama. Allah’ın izniyle iyileşecektir.) diyerek sağaltmayı sonlandırır. Hasta destmiz yani bahşiş vererek evine döner. Egzama birkaç gün içinde kaybolur.⁹⁹

Çelikhan ve Sincik ilçelerinde ve bağlı köylerde, vücudunda egzama görülen kişiler egzama okutma ve çizme dışında, kaplıcalara başvurur. Kaplıcada iki gün orada kalınır. “İçmeler”in suyundan (kaplıca, sodalı su) içilir. Kaplıcanın egzamayı geçirdiğine inanılır.¹⁰⁰

Benzer uygulamalara Anadolu’nun birçok bölgesinde rastlanmaktadır.

Sonuç

İnsan yaşamının önemli geçiş dönemleri olarak kabul edilen doğum, evlenme ve ölüm süreçlerinin sağlıklı bir şekilde geçirilebilmesi için Adıyaman’da çeşitli inanç ve uygulamalara başvurulmaktadır. Ayrıca günlük yaşamda karşılaşılan diğer sağlık problemlerinde de çeşitli sağaltma yöntemleri uygulanmaktadır.

Adıyaman’da, hastalıkların tedavisinde parpılama, ırvasa, sıvazlama, büyü, üfleme, tükürme, su içme, ölçme, türbelerde yatma, kurşun dökme, bitki kürleri, besinleri yeme-içme, sülük, hacamat vb. sağaltma yöntemlerine başvurulur.

Fiziksel hastalıkların sağaltılmasında genellikle bitkisel, hayvansal gıdalardan ve bazı madensel ürünlerden yararlanır. Ruhsal hastalıkların tedavisinde yatrır ve türbelerden; kutsal ağaç, taş, kaynak suyu vb. iyelerden medet umulur. Bazı hastalıkların sağaltılmasında “ocaklı” diye tabir edilen kişilere başvurulmaktadır. Bu kişilerin bir kısmı “şifa kaynağı” olma durumlarını Hz. Muhammed’in soyun-

97 Elif Atıcı, “Geçmişten Günümüze Egzama Tedavisi”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 2003, 11, s.48.

98 Kaynak Kişi: 1, 2, 6, 8, 10.

99 Kaynak Kişi: 9, 24, 28, 75, 128.

100 Kaynak Kişi: 41, 42, 77, 79.

dan gelme ile ilişkilendirmektedir. Ocaklı kişiler, hastalıkların sağaltılmasında genellikle dua, okunmuş su içirme, okunmuş su ile yıkama, sıvazlama, üfleme, tükürme vb. yöntemlere başvurmaktadır.

Halk hekimliği yöntemleriyle yapılan tedavilerde, yörede yetişen bitkiler (yavşan otu, papatya, ısırgan otu vb.); tarımsal ürünler (soğan, sarımsak, pekmez vb.); hayvansal ürünler (deri, süt, yoğurt vs.) ve bazı madenlere (tuz, toprak, maden suyu vs.) sıklıkla başvurulmaktadır. Sindirim rahatsızlıkları, romatizma, solunum yolları rahatsızlıkları, zehirlenme, kırık, ishal, incinme, delirme, yara ve yaralanma gibi birçok hastalığın tedavisinde halk hekimleri tarafından hazırlanan droglar ve karışımlar kullanılmaktadır.

Dünyanın farklı bölgelerinde görülen halk hekimliği uygulamaları, bir yandan hastalığı fiziksel yönden ele alırken diğer yandan hastaların hayat tarzlarını, inançlarını ve duygusal faktörleri de göz önünde bulundurmaktadır.¹⁰¹ Bu durum, Adıyaman Kürt halk hekimliği için de geçerlidir. Batıl inanış ve sembolik uygulamalar dışındaki halk hekimliği uygulamalarının bir kısmının olumlu sonuçlar veren tedavi yöntemleri olduğu, bu yöntemlerin bazılarının alternatif tıpta da kullanıldığı unutulmamalıdır. Daha açık bir ifadeyle belirtmek gerekirse halk hekimliği, içinde barındırdığı bazı batıl inanış ve sembolik uygulamalardan dolayı sadece folklorik bir saha olarak kabul edilmemelidir. Halk hekimliğinde, dinsel-sembolik yöntemlerin ve bazı batıl inanışların dışında bitkisel, hayvansal, madensel droglarla tedavi, cerrahi müdahaleler, kan alma, dağlama gibi yöntemler de kullanılmaktadır. Adıyaman Kürt halk hekimliği uygulamalarında, sağlık, bilim, ekonomi, ulaşım, iletişim vb. alanlardaki gelişmelere bağlı olarak kısmi azalma görülse de genel olarak varlığını sürdürmektedir. Bu alanda yapılacak kapsamlı çalışmalarla halk hekimliği uygulamalarının folklorik, tarihsel ve sağlık açısından önemi ortaya çıkarılabilir.

Kaynakça

- ACIPAYAMLI, Orhan, Türkiye’de Doğumla İlgili İnanmaların Etimolojik Etüdü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.
- ALTUN, Erman, Türk Halkbilimi, Karahan Kitabevi, Adana 2011.
- ARSLAN, Miray, SÖZEN ŞAHNE, Bilge, ŞAR, Sevgi, “Dünya’daki Geleneksel Tedavi Sistemlerinden Örnekler: Genel Bir Bakış”, *Lokman Hekim Dergisi*, 2016;6(3), ss.100-105.
- ATICI, Elif, “Geçmişten Günümüze Egzama Tedavisi”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 2003 (11), ss.48-55.

101 Miray Arslan, Bilge Sözen Şahne, Sevgi Şar, “Dünya’daki Geleneksel Tedavi Sistemlerinden Örnekler: Genel Bir Bakış”, *Lokman Hekim Dergisi*, 2016;6(3):100-105.

- BORATAV, Pertev Naili, 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994.
- ÇAKMUR, Hülya, Çocuklukta Enfeksiyöz Diyare ve Dehidratasyon, *Kafkas J Med, Sci*, 2013;3(2), ss. 96–102.
- ÇEVİKCAN, Betül, KARA, Sadık, “Bel Fıtığı Hastalığı Bulunan Bireylerin Bel ve Karın Kası Fonksiyonlarının Elektromyografik Analizi”, Elektrik-Elektronik-Bilgisayar Mühendisliği 12. Ulusal Kongresi ve Fuarı Bildirileri, Eskişehir 2017.
- ÇİFÇİ, Tekin, Adıyaman ve Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği (Baweriyên Gelêrî û Dermanê Kurmancî li Herêma Semsûrê), Doktora Tezi, Diyarbakır 2019.
- DUMAN, Rahmi, DUMAN, Reşit, Göz Kapağı ve Hastalıkları, Derman Tıbbi Yayıncılık, Ankara 2015.
- DUVARCI, Ayşe “Halk Hekimliğinde Ocaklar”, *Millî Folklor*, 1990 (2), s.34-38.
- Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm> (01.12.2018).
- GÖRGEN SATIR, Sever, “Muğla’da Halk Hekimliği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara 1994.
- <https://www.medicalpark.com.tr/ishal-nedir-belirti-ve-tedavi-yontemleri-nelerdir/hg-89> (25.10.2018)
- KALAFAT, Yaşar, “Türk Dünyası Tarih Çalışmalarında Halk İnançlarının Önemi”. *Millî Folklor*, 1999; 6(44), ss. 88-91.
- KANDEMİR, Fatih, “Halk İnançlarının Psiko-Sosyal Nedenleri ve Türkiye’deki Halk İnançlarının Tarihi Temelleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)*, 2016 (IX-I), ss. 97-114.
- KAPLAN, Doğan, “Kürtler ve Alevilik”, *Kürtler 2 (Toplum, Din)*, Nida Yayınları, 1. Baskı İstanbul 2015, ss.259-263.
- KARADUMAN, Nedim, “Popüler Kültürün Oluşmasında ve Aktarılmasında Sosyal Medyanın Rolü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XLIII, 2017 (2), ss. 7-27.
- KOÇ, Adem, “Şifa Ocaklarında Kozmogoninin Kültürel Sürekliliği”, *Millî Folklor*, 2016; 28 (109), ss.173-186.
- KÖKSAL, Gülden, GÖKMEN ÖZEL, Hülya, Bebek Beslenmesi, Sağlık Bakanlığı Yayınları, No: 726, 2. Baskı, Ankara 2012.
- KURUGÖL, Zafer, “Türkiye’de Boğmaca Epidemiyolojisi: Pekiştirme Aşı Dozları Gerekli mi?”, *Çocuk Enfeksiyonları Dergisi*, 2009 (3), ss.14-18.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgin Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Etüdü, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1966.

- RENÇBER, Fevzi, “Adıyaman Yöresi Alevi Ocakları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013 (35), ss.159-170.
- RENÇBER, Fevzi, Hak Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevileri, Gece Kitaplığı Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 2016.
- SALTIK ÖZKAN, Tuba, “Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme”, *Millî Folklor*, 2012;24 (95), ss.307-314.
- SATIR, Sever Görgeç, “Muğla’da Halk Hekimliği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara 1994.
- SEVER, Mustafa, “Kırşehir Yöresinde Şifa Dağıtıcılar ve Sağlık Uygulamaları”, VII. Milletlerarası Türk Halk Kongresi, Gaziantep, 27 Haziran-1 Temmuz 2006.
- SEVER, Mustafa, “Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)*, 2004 (XVI), ss.105-106.
- SEVER, Mustafa, Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2001.
- ŞAR, Sevgi, “Anadolu’da Halk Hekimliği Uygulamaları”, *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 2005 (13), ss. 131-136.
- ŞAR, Sevgi, “İç Anadolu Bölgesi Halk İlaçları”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek, İnançlar, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, ss.371-380.
- TANKER, Metin, SUCU, İkbâl, “Ege Bölgesi Halk İlaçları”, *Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 1983; 3(1,2), ss.130-140.
- TOZLU, Necdet; FİDAN, Şükrü, “Adıyaman Folklorunda Halk Hekimliği’nin Ocaklık Geleneği ve Bazı Pratikler”, *Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu* (8-10 Eylül 2006), İstanbul, Adıyamanlılar Vakfı Yayınları, 2008.
- TOZLU, Sümevra, “Çorum İli Halk İnançları ve Halk Hekimliği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Artvin Çoruh Üniversitesi SBE, Artvin 2017.
- UYAR, Akın, “Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bozok Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı AD, Yozgat 2013.
- <https://asi.saglik.gov.tr/liste/8-k%C4%B1zam%C4%B1k-hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1-nedir-belirtileri-nelerdir.html> (Erişim tarihi: 12.12.2019)
- World Health Organization, Traditional Medicine 2008, www.who.int/mediacentre/factsheets/fs134/en (17.05.2018)
- World Health Organization (WHO), Measles. <http://www.who.int/newsroom/factsheets/detail/measles> Erişim tarihi:25.01.2019.
- World Health Organization, Traditional Medicine 2008, www.who.int/mediacentre/factsheets/fs134/en (17.05.2018)

- www.tdk.gov.tr, index.php?option=com_bts&arama (25.11.2018).
- www.tdk.gov.tr, index.php?option=com_bts&arama (25.11.2018).
- www.tuisag.com/yillik-is-kazalari-istatistikleri/Türkiye İş Sağlığı ve Güvenliği Kurumu, 2016 İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri, Ankara 2017.
- YAMAN, Ali, “Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 2011 (60), ss.43-64.
- YARDIM, Nazan, ÇİPİL, Zekiye, VARDAR, Ceyhan, MOLLAHALİLOĞLU, Salih, “Türkiye İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları: 2000-2005 Yılları Ölüm Hızları”, *Dicle Tıp Dergisi*, 2007;34(4), ss. 264-271.
- YILMAZ, Şirin “Ulupamir Köyünde Halk İnançları ve Halk Hekimliği Uygulamaları”, *Milli Folklor*, 2016;28 (109), ss.187-200.
- YODER, Don “Halk Tıbbı”, (Çev. Sibel Yoğurtçuoğlu, Ayfer Gülüm), *Folklor Doğru*, 1975(43): ss. 23-31.

Kaynak Kişiler¹⁰²

1. Aynzeliha Çifçi, 70 yaşında, okuryazar değil. Hesenkan (Yassıkaya)/ Adıyaman.
2. Fidan Karadağ, 65 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
3. Emine Yılmaz, 65 yaşında, okuryazar değil. Keferge (Koruluk), Kâhta/ Adıyaman.
4. Erdal Dolaş (Hunermend), 44 yaşında, lise mezunu, Elifi Köyü/Adıyaman.
5. Gulî Teklî, 1936 doğumlu, okuryazar değil, Moman, Samsat/ Adıyaman.
6. Hamza Özdemir 53 yaşında, ilkokul mezunu, Merkez/Adıyaman.
7. Mahmut Göksu, 1928 doğumlu, okuryazar değil, Kömür/Adıyaman.
8. Besê Yolun, 65 yaşında, okuryazar değil, Narince/Adıyaman.
9. Zeliha Tilki, 66 yaşında, okuryazar değil, Ocaklı (Pîroz), Merkez/Adıyaman.
10. Süleyman Taşçı, 90 yaşında, okuryazar değil, Xaşikan Köyü/Adıyaman.
11. Şeyho Yılmaz, 65 yaşında, okuryazar değil, Keferge (Koruluk), Kâhta/Adıyaman.
12. Şirin Pulat. 48 yaşında, ilkokul mezunu, öd ocağı, Kozan/Adıyaman.
13. Yusuf Hazar, 84 yaşında, okuryazar (Arapça), Gêdûg (Gedik) Mezrası/ (Dol) Çamlıca/Adıyaman.
14. Zeliha Çifçi, 83 yaşında, okuryazar değil, Xaşika (Bağtepe)/Adıyaman
15. Ayşe Aslan, 61 yaşında, okuryazar değil, Qirxliya Gewrik (Yukarıkırıklı) /Adıyaman

102 Makalenin sayfa sınırı nedeniyle kaynak kişilerin çok az bir kısmına burada yer verilmmiştir. Bu nedenle yukardaki sıra numaraları ile metin içindeki sıra numaraları arasında uyumsuzluk olması kaçınılmazdır. (T.Ç)

16. Kudret Hazar, 65 yaşında, okuryazar değil, halk hekimi, ebe, göbek düşmesi, kuyruk sokumunu tedavi ediyor, Merkez/Adıyaman.
17. Osman Küçük 75 yaşında, okuryazar, emekli, Samsat/Adıyaman.
18. Zeynep Koparal, 66 yaşında, okuryazar değil, Çarkezî (Uzunpınar)/Adıyaman.
19. Kudret Kapıcı, 65 yaşında, okuryazar değil, halk hekimi, Qirxliya Gewrik (Yukarıkırıklı)/Adıyaman.
20. Hüseyin Kaşıyoğun, 95 yaşında, okuryazar değil, halk hekimi, Qirxliya Gewrik (Yukarıkırıklı)/ Adıyaman.
21. Hediye Yorulmaz, 65 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
22. Zini Çifçi, 62 yaşında, okuryazar değil, Narince/Adıyaman.